

Vydra riečna — *Lutra lutra* (L. 1758)

Patrí medzi menšie mäsožravce. Svojím výskytom je viazaná na vodné toky. Jej stavy od 18. do 19. storočia v celej Európe klesajú a na veľkých plochách prevažne v západnej Európe bola vyhubená. Tlak na vydry sa stupňoval v 19. storočí v dôsledku budovania rybníkov a umelých liahní. Negatívne do jej rozšírenia zasiahli intenzívne uskutočňované regulácie tokov. V posledných niekoľko desaťročí najväčšiu hrozbu predstavuje obrovské znečisťovanie vodných tokov. Vieme, že vydry žijú viac-menej len v čistých vodách. V celej ČSSR je v súčasnej dobe znečistených a pre vydry nevyhovujúcich vyše 3000 km tokov, kým pred 40. rokmi sa dalo hovoriť len o znečistení tokov v dĺžke cca do 40 km. Za takýchto okolností sa treba starať o ochranu vydier. U nás bol vydaný zákon na ochranu už v roku 1947 a platí dodnes. Vďaka tejto ochrane vydre momentálne vyhudenie nehrozí, ba možno povedať, že miestami sú jej stavy dobré.

Je rozšírená skoro po celej Eurázii s výnimkou Indonézie, Arábie a najsevernejších oblastí Eurázie. Bolo popísaných 10 geografických rás. Naše územie obýva nominálna rasa.

Čo sa týka rozšírenia vydry na území Slovenska, na základe dotazníkovej akcie [Poľ. a ryb. 1984] sa jej výskyt potvrdil na horných tokoch týchto riek: Nitra, Žitava, Pružinka, Turiec, Orava, Polhoranka, Demänovka, Biely a Čierny Váh, Poprad, Rimava, Slaná, Muránka, Ondava, Snina a Cirocha.

Na základe literárnych prameňov ako aj vlastných poznatkov možno pokladať stavy vydier v Gemeri za dobré. Gross (1963) sa nazdáva, že v Rimave v okolí Rimavskej Soboty žije 30–50 vydier. V Muráni ju viackrát pozoroval Repák (1963). Bajus (1963) zaznamenal výskyt vydry pod Fabovou holou, v nadmorskej výške 1400 m. Chudík (1967, 1968) sledoval lovné teritórium vydry na hornej časti toku Hrona východne od Brezna, a to tak v hlavnom toku, ako aj v prítokoch. Stopy vydier prakticky zaevidoval všade. Na 43 km dlhom toku Hrona počítal s výskytom 10 kusov vydier, čo znamená, že na 4,3 km toku prípadne 1 exemplár.

Viac ako 15 rokov príležitostne sledujem stavy a biotopiu vydry v potoku Západný Turiec. Ďalšie poznatky získal brat Dušan na rieke Muráni a niektorých jej prítokoch. Pretože na prvej lokalite som zistil viac blonďavých, menej známych zaujímavostí, stručne ju charakterizujem.

Západný Turiec pramení pod Trstím a asi po 45 km sa vlieva do Slanej, predtým ešte prijíma vody Východného Turca, povýše Hrkáča a viac menších lesných potôčkov. Len v horných, pramenistých častiach má charakter pstruhového toku. Preteká mierne sa zvažujúcim údolím. Do značnej miery si zachoval svoj prirodzený ráz. Na mnohých miestach preteká cez lesy, väčšinou však tečie cez lúky, kde sú jeho brehy husto zarastené vrbami. Turiec je rybármi obhospodarovaný len v dolnom toku. Tak je to preto, že hladina vody v priebehu roka veľmi kolíše. Za dlhšie trvajúceho sucha dochádza k čiastočnému vysychaniu. Napriek týmto okolnostiam sú stavy rakov v celom toku vysoké. V prítokoch, v hornej časti Turca a miestami aj na strednom toku prevláda *Astacus torrentium*, inde zase *Astacus fluviatilis*. Aj opätovné prirodzené zarybnovanie po katastrofálnych suchotách prebieha dosť rýchlo. V Turci prevládajú jalce, predovšetkým jalce hlavaty, ďalej plotice, miestne miene, mreny, v hornom toku čereble, pstruhy a iné druhy. Voda je pomerne čistá. Nebyť rapidného poklesu kyslíka v letných mesiacoch, bol by Turiec aj na strednom toku ideálnym pstruhovým tokom. Za dlhšie trvajúcich priaznivých podmienok sa pstruhy rozmnožia. Vtedy sa pomerne hojne vyskytuje aj mieň. V toku sa striedajú partie so skalnatým dnom s miestami tichšími, piesčitými. Voda zatiaľ nie je znečisťovaná. Miestne, pri niektorých osadách, sa v toku očisťujú postrekovače pesticídov, resp. sa do tokov hádžu ochranné krabice po najrozmanitejších chemických prípravkoch používaných v poľnohospodárstve.

Detail hlavy vydry (*Lutra lutra* L.). (Foto Cyprieh).

Vydry sa v Turci vyskytujú pravidelne. Tok neopúšťa ani v čase vyschnutia. Toto spravidla netrvá dlhšiu dobu a opakuje sa nepravidelne obvyčajne s viac ročnými prestávkami. V tom čase zvlášť vydry nachádzajú v potoku ľahkopristupnú potravu v podobe množstva rakov, ale aj rýb.

Keďže lovné teritórium vydry veľmi kolíše v závislosti od potravy a ročnej doby, určovanie stavov na základe stôp resp. výkalov je problematické. Jedinou dobrou príležitosťou priameho pozorovania vydier je obdobie záplav hlavne na jar, kedy sú lokalizované blízko dier, v ktorých vyváždzajú svoje mláďatá. Na viac ako 10 kilometrovom úseku, medzi obcami Sása, Rybník, Brusník, Chvalová som v čase jarnej záplavy v r. 1959 napočítal 11 ks vydier. V prepočte na dĺžku celého toku, by znamenalo, že sa v Turci vyskytovalo 45–50 kusov vydier, pričom na 1 km toku prípadne 1,1 vydry. Takáto hustota je skoro až neuveriteľná. Mohlo ísť o prechodné skoncentrovanie sa vydier najskôr v dôsledku vhodných potravných podmienok alebo priaznivých miest pre vyváždzanie mláďat. Vydry v čase záplav boli veľmi málo plašivé, ostávali na brehu aj vtedy, keď vedľa nich prechádzalo auto. V jednom prípade dve vydry sedeli v strehu, keď auto prechádzalo hradskou vzdialenou od nich ani nie na 7 metrov.

Určité časti rieky boli vydrami obsadzované každoročne a ich diery sa vyskytovali na tých istých miestach. Veľkosť lovného teritória závisela od toho či sa v blízkosti vyskytovala alebo nevyskytovala vhodná korisť. Presuny vydier bolo možno pozorovať po celý rok, ale predovšetkým v lete — vyváždzanie a osamostatňovanie sa mláďat — ako aj v zime — sťahovanie sa do nezamrzajúcich horných častí tokov, párenie. Začiatkom júla 1987 som pozoroval pri Rybníku rodinku vydier, ktorá mala úkryt len niekoľko desiatok metrov od osady. Zdá sa, že v tom čase väčšie túry za potravou nepodnikali. Neďaleko od nich sa do hlavného toku vlieva prítok (Drienocký potok), ktorý v tom čase vysychal. V mláďkach sa tu len tak hemžilo drobnými rybami. Rakov sa tu dalo nazbierať za pár minút celé destiatky. Vydry napriek veľkej vzdialenosti, približne 1000 m, tu nelovili. Inak v jeseň a v zime sa v tomto prítoku vydry vyskytujú pravidelne. V zime r. 1988 bola stopovaná dokonca ako sledovala celkom nepatrnú vlásočnicu, prelízala snehom a ukrývala sa pod mostami resp. v zárastoch. V údolí Drienockého potoka bola sledovaná vydra ďaleko v lese, ktorá medziňm prehľadávala väčšie skalné dutiny. V zime bolo možno zaznamenať stopy vydier aj na neďalekej hradskej. V potulkách v tomto čase im nezabrání ani prítomnosť psov. Cigánska osada v Rybníku je priamo pri rieke. Z nej sa ozýva každý večer silný brechot psov. Vydry im tiahnu doslova po-od nos, ba dokonca sem-tam nejaký exemplár prelieze priamo osadou.

Ani vysoký počet vydier nevie zdedimovať stavy rýb

v Turci a neznemožní ani znovuzarybňovanie po katastrofálnych suchotách. Vplyv vydier je však celkom markantný. Časť Turca v Rybníku je vyhradená pre kŕdeľ husí a prehradená hustým pletivom. Vyššia abundancia rýb v týchto miestach bola očividná. Vydry sem preniknúť nemohli, hoci sa o to pokúšali. Osobne som mohol počuť neúspešný pokus zdolávania tejto prekážky. Vydry, ak chceli pokračovať po toku alebo proti toku, museli drôtenú prekážku obísť cez lúku.

Prenikanie vydier i do najmenších prítokov a horských bystrín bolo pozorované aj v prítokoch Muráňa. Tento tok je poniže Revúcej silno znečistený odpadovými vodami Tatraľanu v Revúcej. V prameniých oblastiach Muráňa sa vydry vyskytujú pravidelne. V súčasnej dobe tiahnu dokonca aj cez znečistené časti toku. Stopy vydier pozoroval Dušan Lác viackrát pri Jelšave. Je však sotva pravdepodobné, že sa vydry tu zdržia dlhší čas. Toto však dokumentuje, že aj cez silno znečistené toky vydry môžu prebáhať, a to aj cez tie, ktoré sú znečistené fenolmi, ako je to aj v prípade Muráňa.

Potravnú analýzu som urobil na základe rozboru trusu, ktorý vydra odkladá najčastejšie na skaly vyčnievajúce z vody, ďalej pnie, konáre, na piesčité ostrovy, alebo na okraje brehov. Dominantnou zložkou potravy v Turci sú raky a to hlavne v rokoch, kedy Turiec zčasti vysycha. Množstvo rýb v potrave stúpa takou mierou, ako rýchlo sa tok zarybnuje. Sem-tam lovia aj na suchej zemi, na lúkach, kde zbierajú konfky resp. drobné cicavce. V jednom prípade som v trusu zistil srst, ktorá by odpovedala srsti *Neomys fodiens*. Utopené mačky a psičatá, ktoré je tu zvykom hádzať do vody, sú tiež ojedinále navštevované vydrami, takisto ako zbytky vnútorností, hlavne čriev, okolo cigánskej osady. V zime keďže navštevujú horné, menej zamŕznuté toky, v ktorých zimuje mnoho obojživelníkov, stávajú sa korisťou vydier aj tieto.

K zaujímavému poznatku som došiel pri pobyte vo Vysokých Tatrách. Uprostred leta r. 1959 som našiel brehy eutrofného plesa pri chate Zverovka v Roháčskych Tatrách priam pokryté vydrami trusom. K veľkému prekvapeniu som zistil, že sú v ňom zbytky epidermysu žubrienok hnedých skokanov, ktoré sa ako jediné zo skokanov v týchto miestach vyskytujú. V spomínanom plesu bolo neuveriteľné množstvo žubrienok. Na jeden záťah do sieťky sa ich vylovilo aj kilo. V literatúrnych prameňoch zatiaľ niet zmienky, žeby vydry lovili žubrienky. Ako vidieť, v tomto prípade, v určité ročné doby, boli tieto hlavnou zložkou potravy. Potoky horských bystrín, kde sa s vydrami stretáme najčastejšie, sú chudobné na ryby, vydry navštevujú mláky resp. plesá, kde nachádzajú obojživelníky, dospelé exempláre ako aj larvy, prakticky od jari do jesene. Keďže väčšina častí hnedých skokanov zimuje vo vode, tak v týchto oblastiach tvoria obojživelníky aj v zime veľmi dôležitú zložku potravy.

Mnohokrát som pozoroval na miestach lovu, zbytky panciera rakov, ktoré vydra neskonzuje, ďalej tiež časti rýb, predovšetkým plutvy a hlavy.

Nočná aktivita vydier sa čiastočne porušuje v čase chovania mláďat. Vtedy je potrebné zohnať viacej potravy, vydru možno zastihnúť preto už za súmravných hodín. Mladé vydry som niekoľkokrát pozoroval aj cez poľudnie. V jednom prípade som za sparného obeda našiel vyliňovať samostatne loviace mláďa v hustom zárase topinamburu.

Vydry nie je výlučne len rybožravcom. Zloženie jej potravy závisí predovšetkým od zdrojov. Ryby však uprednostňuje všade. Pri hodnotení významu vydier treba, aby rybári, ktorým je vydra trnám v oku, brali v úvahu nielen to, že pozerie veľa rýb, ale aj skutočnosť, že vyničí predovšetkým ryby napadnuté parazitami alebo postihnuté chorobami. Aj keď pri love častí rýb poraní, čo som mal možnosť v Turci pozorovať, tieto sa dlho neudržia a nemôžu preto byť vážnejším zdrojom náku. Treba prihliadať k tomu, že vyloví množstvo burlinných rýb, ktorými sú niektoré naše toky priam zamorené. Sú vážnymi trofickými konkurentami cennejším druhom a preto nepriaznivo ovplyvňujú rybnú produkciu tokov. K ich premnoženiu dochádza tiež na

mnohých vodných priehradách. Aby polemiku medzi rybármi na jednej strane, ktorí stotožňujú činnosť vydry v riekach s činnosťou vlkov alebo rysov v poľovných revíroch, a ochranármi na druhej strane bolo možno ukončiť k obojstrannej spokojnosti, treba, aby sme poznali čo najpresnejšie skutočné stavy vydier. Aj keď by sa hustota vydier na niektorých tokoch, napr. v Turci alebo Rimave, javila vysoká, vzhľadom k plošnému zmenšovaniu jej areálu, ako aj so zreteľom k zníženiu stavov vcelku, treba trpieť aj prípadnú vysokú miestnu abundanciu. Napriek zákonnej ochrane nemožno sa domnievať, že ide o ochranu skutočnú. Z roka na rok sa zvyšuje množstvo turistov, ktorí trávia voľné chvíle na brehoch vód. Dedinčania, najmä mládež, pri svojich letných kúpačkách sú zvyčajne doprevádzaní k vode svojím najvernejším služobníkom, psom. Tieto vydry ľahko vysoria a zadrhnú. Poničia hlavne veľa mláďat, ktoré sa práve v tom čase začínajú osamostatňovať. Treba počítať aj s nesvedomitostou niektorých poľovníkov. Toky, ktoré si viac-menej podržali prírodný charakter, by sa mali prehlásiť za rezervácie vydier. Dobrým typom rezervácie sa javí Západný Turiec, už aj preto, že na ňom nehospodári žiadna rybárska organizácia, ako aj preto, že v toku sú dobré potravné zásoby. Vydry ovšem nemožno trpieť v blízkosti rybníkov alebo umeľých liahní. Aj tu by sa nemali odstrelovať. Znečistenie prenikania k rybničným objektom sa dá celkom ľahko vyriešiť.

Po druhej svetovej vojne mnohí skúsení terenní pracovníci predpovedali vydré podobný osud, aký stihol norka. Nestalo sa tak len vďaka ochrane, ktorá prišla doslova v hodine dvanástej.

Čo sa týka hypsometrického rozšírenia vydry, vyskytuje sa od nížin až do značných nadmorských výšok. V Gemeri pozoroval stopy vydry najvyššie Bajus (1963) a to pod Fabovou hoľou vo výške cca 1400 m. V Roháčskej doline som sa so stopami vydier stretol ešte vo výške 1200 m. Podmienkou výskytu v horách sú potoky a tie plesá, v ktorých nájde nejakú korisť. Cez studené oligotrofné plesá len pretahuje, alebo tam vôbec nepreniká.

V niektorých aj najnovších literárnych prameňoch [Feriancová—Hanák 1965 a iné] sa uvádza, že doba párenia sa vydier nie je presne známa. Z mojich pozorovaní vyplýva, že párenie spadá na posledné zimné mesiace, teda na február a marec. Keďže dlžka gravidity trvá asi 80 až 90 dní, mláďatá sa liahnu v apríli alebo v máji. Začiatkom júla som už našiel samostatne loviace mláďa, ktoré len pre veľkú kúsavosť som nemohol za daných podmienok zmerať. Chudík (1967) naproti tomu udáva, že vydrie rodiny sa držia spravidla celé leto a jeseň, že sa rozchádzajú len začiatkom januára. Pre podrobnejšie ozrejmienie biológie vydier sú potrebné ďalšie pozorovania.

Mačka divá — *Felis silvestris* Schreber, 1777

Areál mačky divéj zaberá, až na malé výnimky, skoro celý Európu. Chýba len na Škandinávskom polostrove, v severnej Británii a v Holandsku. Cez južné oblasti ZSSR a Malú Áziu zasahuje do Východnej Ázie. V Afrike svojim rozšírením dosahuje skoro až rovníka. Zatiaľ bolo popísaných 21 geografických rás. Naše populácie spolu so stredoeurópskym, západo-východo- a juhoeurópskymi patria k nominálnej rase.

V Čechách a na Morave bola vyhubená už ku koncu 19. storočia. Aj na území Slovenska sa jej stavy rapídne znížovali. V roku 1955 na základe dotazníkov [Feriancová] bolo zaevidovaných okolo 700 exemplárov. R. 1983 sa ich počet odhaduje už na dvojnásobok, pritom v ďalších rokoch má hustota stúpajúcu tendenciu. Dnes prakticky s výnimkou nižín, obýva celé Slovensko. Vyskytuje sa však nerovnomerne. Vysoká hustota je hlavne v juhoslovenských lesoch predovšetkým v krasových oblastiach, ako napríklad v juhoslovenskom krase. Na severnom a západnom Slovensku je mačka divá zriedkavejšia. Gemer patrí k oblastiam s najhojnejším výsky-

tom mačiek divých. Mimo odlesnených nížin nechýba tu skoro ani v jednom poľovnom revíre. Miestami je dokonca hojnejšia ako jazvec. V r. 1955 bol v Gemeri podľa dotazníkov nasledovný počet divých mačiek: okres Brezno 33—36, Hnúšťa 20, Safárikovo 30, Rimavská Sobota a Jesenské 26, Lučenec 20, Rožňava 31, Revúca 35—40 ks.

Viac rokov pozorujem jej výskyt a hustotu v oblasti Rybníka. Vo viacročnom priemere tu pripadne na 100 ha lesa 1 kus. V niektorých rokoch sú jej stavy veľmi vysoké. Decimujú ich predovšetkým dlhotrvajúce zimy s vysokým snehom, ako aj choroby. V tuhých zimách vyhľadnuté mačky ťahnu k osadám. Boli zaznamenané prípady, že vychudnuté mačky zabili neďaleko obce ružačí sekerami. Ešte vyššia abundancia divých mačiek je v oblasti Jelšavy a Lubeníka. Tu v skalnatých bralách, v opustených šachtách a baniach nachádzajú dostatok bezpečných úkrytov. V okolí Rybníka spravidla osídľujú diery po jazvecoch a liškách. Tieto sa najčastejšie nachádzajú na tých miestach, kde sa voľakedy pájlo uhlie (miestne miláče). Množstvo uhoľného prachu spôsobuje, že sú tieto miesta dostatočne suché a teplo aj vtedy, keď sa nachádzajú vo vlhkých lesoch. Diery sú obývané viac rokov po sebe a miestami dá sa povedať nepretržite. Niektoré „miláka“ sú doslova poprevŕtané zo všetkých strán. V jednom prípade som napočítal až 14 dier, pričom niektoré prebiehajú etážovito.

Mačka divá okrem doby rozmnožovania žije solitárne. Jej lovné teritórium závisí od úživnosti biotopov. Tomek a Szuminski (1982) udávajú, že lovisko mačky sa rozprestiera na ploche 0,5 — 3,5 km². Naproti tomu Lindermann tvrdí, že v karpatskej oblasti zaberá až 50 km². Z pozorovania v okolí Rybníka vyplýva, že mačka je verná svojmu miestu. Na väčšie vzdialenosti odchádza len v čase rozmnožovania a v zime, kedy odchádza ďaleko do poľa, približuje sa k osadám.

Čo sa týka jej úžitkovosti treba povedať, že pri analýzach obsahu žalúdkov sa najčastejšie stretneme s myšovitými hlodavcami, na druhom mieste participuje vtáctvo. Príležitostne loví obojživelníky a plazy, zriedkavejšie väčšie cicavce, ako techory, zajace, lasice, vo výnimočných prípadoch môže napadnúť srnčatá alebo aj jelenčatá. Môže škodiť v bažantniciach a v jarabíčích revíroch. Stavy jariabkov v sledovanej oblasti aj napriek vysokému stavu mačiek sú dobré. Pozoroval som podľa stôp, že sa v zime približovali k hydínárskej farme. Ani v jednom prípade sa však nepokúšali preliešť cez drôtené pletivo.

Páti sa koncom zimy. Gravidita trvá približne 9 týždňov. Uprostred júla 1968 som pri Rybníku natrafil na 3 nevelké mláďatá, ktoré sa vyhrievali okolo diery. Vyrušené, dve z nich sa ukryli v diere, tretie vyliezlo na najbližší strom. Boli vo veľkosti dospelých potkanov. Mačka na strome si počínala ešte veľmi neobratne, ale konárov sa pridŕžalo silno.

Mila s vlacerými dierami po jazvecoch, v ktorých sa usadila mačka divá. (Foto autor).

Detail vchodu diery, ktorú obývala mačka divá. (Foto autor).

Výsledok vyšetrovania besnoty poľovnej zveri v rokoch 1945—60 ukázal, že pozitívne prípady u divých mačiek sa vyskytli len dvakrát. Zrejme ide o skreslený obraz a to hlavne nedostatčným počtom vyšetrovaných kusov. Mačka divá sa loví len málo a len niekoľko exemplárov sa dostane na vyšetrenie. Za to isté obdobie sa besnota zistila u 7 kusov srnčej zveri. Z rozprávania poľovníkov, ako aj na základe vlastných skúseností, vyplýva, že besnota bude u divých mačiek ďaleko viac rozšírená. Signalizujú to časté prípady preplnenia žalúdka množstvom trávy, ktorú požírajú postihnuté jedince.

Miery troch divých mačiek ulovených v okolí Rybníka (v cm).

	samica	samec	samec
	26. 12. 1955	5. 1. 1956	18. 2. 1956
Dĺžka tela	55	60	58
Dĺžka chvosta	32	32,5	34
Dĺžka prednej nohy	28	28	29
Dĺžka zadnej nohy	32,5	33	38
Dĺžka ucha	5	5,5	7,1
Maximálna šírka hlavy	7,6	7,7	7,7
Dĺžka hlavy	11	—	13
Čierny koniec chvosta	7	9	8
Obsah žalúdka	7 <i>M. arvalis</i>	3 <i>M. arvalis</i>	—

Popis zafarbenia.

Samica (26. 12. 1955).

Zvrchu je sivožltohnedá, zospodu žltkastohnedá. Stredom chrbta prebieha čierny pás. Laterálne od neho po bokoch sú nezreteľné rady čiernych škvrn usporiadané v pásy. Niekoľko tmavých flakov sa objavuje na hlave. Na vonkajšej strane predných nôh je tmavé pruhovanie len veľmi málo zreteľné. Čierny koniec chvosta je 7 cm dlhý. Na chvoste sú 3 čierne prstence, z ktorých posledný sa skoro dotýka čierneho konca chvosta.

Samec (5. 1. 1956).

Chrbtová strana je sivohnedá. Na hlave sú 4 čierne pásy, ktoré sa ťahnu od očí do zátylku. Čierny pás, ktorý prebieha cez chrbát, začína na krku a končí na báze chvosta. Po oboch stranách škvrn sa ťahnu ešte 3 slabšie zreteľné tmavé pásy. Na vonkajšej strane predných nôh sú 4, na zadných 5 nezreteľných pásov. Ventrálna strana tela je žltkastá s nepravidelnými čier-

nohnedými pásmi. Medzi zadnými nohami je biely flak. Čierny koniec chvosta je 9 cm dlhý. Od neho najbližší čierny prstenec je vzdialený 4 cm. Spolu sú na chvoste 4 prstence.

Samec (18. 2. 1956).

Základné zafarbenie chrbta je sivohnedé. Čierny pás je len v dolnej polovici chrbta a je to prebieha nepravideľne. Na hlave sú 3 tmavé pásy. Priechová pruhovanosť je slabá naznačená. Na hrdle, ako aj medzi zadnými nohami, je nápadný biely flak. Čierny koniec chvosta je 8 cm dlhý. Na chvoste je 5 tmavých prstencov, z ktorých dva prvé sú len slabé viditeľné.

Časté sú prípady zdivenia sa mačky domácej. Táto stráca domestikáciou získané vlastnosti. Od divkej mačky sa líši radom znakov, a to veľkosťou, zafarbením a osteologickými znakmi. Nápadne sa líši koniec chvosta, ktorý pri zdivej mačke nie je nikdy zakončený tupom. Pravdepodobne ku kríženiu mačky divjkej s mačkou domácou nedochádza. Keď som mačku domácej ukázal mŕtvu mačku divú, prepadla skoro neuveriteľnému strachu. Jej mňaukanie sa skoro podobalo detskému náreku. V strachu vyskočila na horúci sporák, skákala do výšky a na viacerých miestach pošpinila miestnosť. Zdivené mačky do lesov neprenikajú, zdržujú sa iba na poliach a viac-menej v blízkosti osád.

V súčasnej dobe preniká mačka divá smerom na západ. Sem-tam sa objaví v niektorých okrajových pohoríach na Morave alebo aj v Čechách. Tieto oblasti jej však nevyhovujú, lebo sú porastené prevažne smrekom. Na Slovensku v ihličnatých lesoch ju stretneme len veľmi zriedka. Preniká sem len v dôsledku zvyšovania hustoty v lesoch listnatých.

Rys ostrovid — *Lynx lynx* (L., 1758)

Pred kolonizáciou obýval rys skoro celú Európu s výnimkou Britských ostrovov, Sicílie, Grécka a severných oblastí Skandinávskeho polostrova. V súčasnej dobe v strednej a v západnej Európe sa vyskytujú iba izolované populácie. Vo Francúzsku, Nemecku, Švajčiarsku a Taliansku bol úplne vyhubený. Veľmi vzácné sa ešte vyskytuje na Pyrenejskom polostrove. Na Balkáne je izolovaný v horstvách na juhoslovansko-albánskom pomedzí a v severnom Grécku. Izolovaná je aj karpatská populácia rysov, ako aj niekoľko menších populácií na území Poľska. Súvislejšie oblasti obýva v ZSSR, jeho areál siaha až do Mongolska, Číny, Indie. Žije tiež v Iráne a v Malej Ázii.

V dôsledku hubenia zmizol rys v Čechách už na začiatku 19. storočia. Posledný úlovok sa datuje z roku 1835, kedy bol ulovený v oblasti Táboru. V oblasti Brun-tálu bol ulovený posledný kus v roku 1852. Smerom ku karpatskému horstvu rys napriek prenasledovaniu odolával. Odtiaľto občas prenikal do okrajových moravských hôr. Ako stála zver nežil na Morave približne od konca 19. storočia. Po druhej svetovej vojne sa tu zatúlanci udržali a v roku 1980 sa ich počet v Beskydách odhadoval na 25–35 kusov. Prenasledovanie však aj táto migračná vlna zdecimovala a v súčasnej dobe nie je isté, či sa na Morave zo stálej populácie vyskytuje nejaký rys.

Okolo roku 1930 bolo v celých Karpatoch najviac ak 150 rysov, z toho na území Československa asi 50 a na území Rumunska okolo 100 kusov. Hrozilo mu už vyhynutie. Roku 1934 zaviedli ochranu rysov, ktorá platila nepretržite až do roku 1950. Toto prinieslo svoje ovocie. Stavby rysov sa v krátkom čase zvýšili až desaťnásobne. V celom karpatskom horstve sa ich dnes odhaduje na 1500–1800 kusov. Za takejto situácie sa znovu povolil odstreľ. Rys ako škodná sa strieľa prakticky po celý rok. Bude však treba v predstihu správne vystihnúť prípustnú mieru odstrelu. Dnes sa ukazuje, že ročné úlovky sú vyššie ako prírastky. V posledných 10. rokoch sa priemerný ročný odstreľ rysov na Slovensku pohybuje okolo 70 kusov. Treba počítať, že mnoho úlovkov ostáva

neevidovaných. Stavby rysov treba udržať na hranici existencie. Totiž, aby sa nejaký živočíšny druh udržal, je potrebná určitá hustota, aby mohlo dôjsť k reprodukci. Ak považujeme za správne zistenia, podľa ktorých sú existenčné hranice okolo 6000–7000 ha na 1 ks, bolo by možné na Slovensku znížiť jeho stavby približne ešte o tretinu súčasného stavu, teda na 200–250 kusov. Pri tak vysokých stavoch, aké sú dnes, nemožno rysa neúčelne chrániť, aj keď sme si vedomí, že rys do slovenských hôr patrí práve tak, ako ostatná poľovná zver.

V súčasnej dobe, tak ako mnohokrát predtým, preniká smerom na západ. Tlak sa zväčšuje okrem zvyšovania abundancie rysov na Slovensku aj tým, že po druhej svetovej vojne sa k nám pred frontom a súčasne s frontom dostáva z východu ďalší u nás už vyhubený dravec, vlk. Oba druhy sa v lovných revíroch neznášajú a slabší rys takejto oblasti opúšťa.

Rys sa dnes vyskytuje po celom centrálnom horstve Karpát, a to menovite: v Nízkych a vo Vysokých Tatrách, v Malej a Veľkej Fatre, Slovenských Beskydách, Oravskej Magure, Levočskom pohorí, Spišskej Magure, Čergovskom pohorí, na Vihorlate, Ondavskej vrchovine, Poľane, Vtáčniku, Kremnickom pohorí a v Slovenskom rudohorí. Odtiaľ miestami preniká do predhorí. Príležitostne sa preto vyskytne na Javori, v Štiavnickom pohorí, Tribečskom pohorí, Strážovskej hornatine, ba aj v Bielych Karpatoch.

V priebehu posledných 20. rokov sa jeho stavby zisťovali dotazníkovou akciou viackrát.

R. 1949 odhaduje Turček počet rysov na cca 60 kusov. Píše, že sa vyskytujú v Slovenskom rudohorí, v Nízkych a Vysokých Tatrách, Slovenských Beskydách, Oravskej Magure, Veľkej Fatre, Spišskej Magure, Levočských vrchoch a na Vihorlate.

Na základe dotazníkovej akcie vyhodnotenej v roku 1955 Feriancovou sa stanovuje počet rysov už na 302–309 kusov. Okrem už vyššie spomínaných oblastí ho lesné záводы zaznamenali ešte v Malej Fatre, Kremnickom pohorí, Čergovskom pohorí a v severnej časti Ondavskej vrchoviny.

V roku 1959 sa odhaduje počet rysov okolo 300 kusov. Jarné zisťovanie stavov v r. 1964 sa zmieňuje už o 500 exemplároch. Z roku 1968 máme údaje až z dvoch dotazníkových akcií uzavrených k 31. 3. Údaje sú značne odlišné. Podľa jednej (Sprocha) by sa na území Slovenska malo vyskytovať 750 rysov, podľa druhej len 579 kusov. Keď vychádzame z predpokladu, že počet rysov na Slovensku je asi 500 kusov, vzhľadom na oblasť ktorú obýva, by pripadal 1 rys na 27 km². Takáto vysoká hustota nie je zaevidovaná ani v oblastiach súvislého rozšírenia. Tak podľa Jürgensena na hornom toku Volgy pripadne 1 rys na 60 km².

Výskyt rysov v Gemeri v minulosti možno posúdiť len na základe správ, ktoré sa viedli o zastreloch. Veľká časť Gemera bola známou kráľovskou zvernicou. Veľké

Charakteristické kresby hlavy rysa ostrovida (*Lynx lynx* L.). (Foto Cyprich).

revíry sa rozkladali v oblasti Muráňa, Vepra, Jelšavy a na iných miestach. V tom čase karnivorné dravce boli bežne rozšírené. Vlkov, rýs a medvede mohli zabíjať aj poddani, pritom dostali ešte aj zástrelné. V rokoch 1890 až 1909 sa podľa údajov Lesného riaditeľstva veľkostatkú Cöburg na Muránskom panstve ulovilo 25 rýsov a 18 medvedov. Na Hrabušickom panstve sa v tom istom období mimo iného ulovilo 2 rýsy, 37 kún a 35 vydier. Po prvej svetovej vojne sa rozmohlo pytlactvo, starostlivosť o zver poklesla. Stav zveri klesal. Až po roku 1934, keď bol vydaný zákon o ochrane rýsov, sa začínajú množiť aj ich pozorovania. R. 1938 v oblasti Sumlaca sa spomínalo 8 rýsov. V rožňavskom revíri sa ich počet odhadoval na 14. Spôsobovali vážne škody na raticovej zveri. R. 1941 boli z Muránskej planiny hlásené 4 rýsy. Feriancová (1955) pre oblasť Gemera udáva nasledovný počet rýsov: okres Brezno 58 kusov, (priemerne sa ročne odstrelila 2 kusy), okres Hnúšťa 4, Revúca 5–6, Rožňava 15.

V súčasnej dobe sa rýsy vyskytujú na Muránskej planine, v oblasti Klenovského Vepra, v Nízkyh Tatrách, Kohúte, Stolici, ojedinele prenikajú aj do nižších polôh. Tak napríklad časté sú pozorovania rýsov v oblasti Jelšavy. Ukazuje sa, že Pofana a Slovenské rudohorie patria k oblastiam, kde sa rýs na Slovensku vyskytuje najhornejšie.

Združuje sa na málo vyrušovaných miestach spravidla vyvýšených skaliskách alebo vývratoch, odkiaľ má dobrý výhľad a kde má dostatok svetla. Pári sa od februára do začiatku apríla. Vtedy sa ozýva svojim charakteristickým mňaukaním, ktoré pripomína skoré brechot. Mladá v počte 2–4 sa rodia v máji až v júni. Asi po dvoch mesiacoch opúšťajú dieru alebo úkryt a chodia na lov s materou. Rodinka ostáva spolu až do začiatku párenia. Hoci je rýs tlavý a prelohuje veľký areál, predsa dodržiava určité prechody.

Názory na význam rýsa v poľovnom hospodárstve sa zčasti rozchádzajú. Komárek tvrdil, že rýs poľovnému hospodárstvu na Zakarpatskej Ukrajine neškodil. Iní (napr. Chudík) pokladajú rýsov za ďaleko horších selektorov ako sú vlci. Dôvodi to tým, že lovja pri krmelcoch, zmocňujú sa koristi aj skokom a nadhánkou, koristi sledujú po stopách. Pre jeho ocenenie v biocenózach nie je ešte ozejmá ani potravná ekológia. Na základe doterajších poznatkov vyplýva, že hlavnú zložku potravy rýsov tvorí srnčia zver a mladá jelená zver. Drobné myšovité hlodavce sú na druhom mieste. V čase núdze požíra aj obojživelníkov, hlavne skokany, tiež slimáky, ba aj hmyz. Z ostatnej poľovnej zveri prichádzajú v úvahu len zajace, oveľa menšou mierou kurovité vtáky. Zrejme prenasleduje aj diviačiu zver, čo sa dá usudzovať zo stopovania diviackých stád. Vo svojom revíri intenzívne prenasleduje lišky, mačky divé, a sám je vytlačený vekom. Za obeť mu padá predovšetkým slabá, chorá zver. Aj keď rýsy prenikavo znižujú stavu raticovej zveri, nemožno im uprieť ich veľkú selekčnú funkciu. Vyradovaním chorých a nedúživých jedincov vykonávajú prenikavejšiu selekciu, ako ju robí sám človek. Zo spôsobu jeho lovu vidieť, že za obeť padnú jedince s otupenými zmyslami.

Otázka systematického postavenia populácií rýsov na Slovensku nie je jasná. Rýs vyniká vysokou plasticitou najmä pokiaľ ide o zafarbenie a kresby. V celom obrovskom areáli bolo popísaných 6 geografických rás, z ktorých 3 sa vyskytujú v Európe.

Rozmery tela a váhu patria karpatské rýsy medzi najväčšie. Stolmann (1963) udáva váhu dospelých samcov v rozmedzí 15,5–36,5 kg, u samičiek 13,8–29,0 kg. Dĺžka tela samcov sa pohybuje od 87 do 105 cm, samičiek 80–89 cm.

Slovenské rýsy sa vyznačujú výraznou škrvnitosťou. Bezškrvné exempláre sú mimoriadne vzácné. Medzi týmito typmi sa vyskytujú sem-tam prechody s rôznym stupňom škrvnitosti. Zatiaľ nie je zistené, či bezškrvnosť a škrvnosť sú podmienené vekom, alebo či je to adaptácia k určitému prostrediu. Podľa Szuminského bezškrvnité sú v Poľsku nížinné populácie. Možno, že ide len o mimoriadnu individuálnu variabilitu. Až detailnejší výskum v celom areáli môže túto otázku

vyriešiť. Doterajšie merania na skromnom materiáli ukazujú, že karpatské populácie rýsov sa odlišuje do určitej miery od nominálnej formy a javí ťžky vzťah k populáciám na južnej hranici areálu, predovšetkým ku kaukazským populáciám. Kratochvíl a Stolmann (1963) zaradili karpatské populácie ako *Lynx lynx orientalis natio carpathicus*.

Geografické rasy: *Lynx lynx lynx* obýva Skandinávsky polostrov, Poľsko a severné oblasti ZSSR až po stred Sibíri.

Lynx lynx wrangeli žije v najvýchodnejšej a v najsevernejšej časti Sibíri, kým *Lynx lynx neglectus* obýva Priamúrsku oblasť.

Lynx lynx kozlovi sa vyskytuje v Predbajkalsku a *Lynx lynx isabellina* v hornatých oblastiach Kazachstanu. *Lynx lynx orientalis* obýva Kaukaz a karpatskú oblasť.

Izolovanú populáciu rýsov na Pyrenejskom polostrove niektorí autori (Van den Brink 1957) považujú za samostatný druh, *Lynx pardina*.

Uzávery

Autor zhŕňa svoje dlhoročné poznatky o niektorých vzácných mäsožravcoch na území Gemera. Všíma si predovšetkým ich rozšírenie, kvantitu a ďalšie ekologické otázky. Venuje pozornosť týmto druhom: *Canis lupus*, *Ursus arctos*, *Nyctereutes procyonoides*, *Martes martes*, *Martes foina*, *Putorius evermanni*, *Putorius lutreola*, *Lutra lutra*, *Felis silvestris* a *Lynx lynx*.

Vlky sa vyskytujú ojedinele na Silickej planine a Pofane, prípadne prechodne aj na Muránskej planine. Spravidla sa neudržia dlhšie, takže o stálych populáciách s istotou hovoriť nemôžeme. Do týchto oblastí vždy znovu a znovu migrujú z východu. Najčastejšie sa objavujú v zimných mesiacoch po veľkých poľovačkách na vlkov na východnom Slovensku. V tomto čase niekedy pretiahnu aj nižšími polohami, napr. občas sa vyskytnú v okolí Jelšavy a Lubenika. Vik bol v Gemeri vyhubený začiatkom 20. storočia. Ojedinele začal prenikať z východu počas druhej svetovej vojny.

Medved sa udržal v rozsiahlych gemerských lesoch aj v kritických 30. rokoch. Dnes trvale žije na Muránskej planine, Kohúte, Volovci, Klenovskom Vepri a v Nízkyh Tatrách. Na Muránskej planine v súčasnej dobe pripadá 1 medveď na 1500 ha lesa. Je to vyššia hustota, ako napr. v Malej Fatre alebo aj vo Vysokých Tatrách. Z jara a v lete preniká aj do nižších polôh. Častý výskyt medvedov je v okolí Jelšavy.

Hoci zo susedných oblastí bol hlásený ojedinelý výskyt *Nyctereutes procyonoides* a *Putorius lutreola* myslíme ich v Gemeri nezistili. Výskyt oboch je pravdepodobný.

Martes martes spolu s *Felis silvestris* patria k najhornejšie sa vyskytujúcim druhom spomedzi vzácných mäsožravcov. Kuna lesná je v Gemeri celkom bežne rozšírená a to nielen v ihličnatých porastoch, ale aj v lesoch listnatých. V lesoch údolí Západného Turca pripadá 1 kuna na 100 ha, v ihličnatých lesoch na Magure 1,4 ks na 100 ha. Hojný výskyt kún hôrnych v netypických dubových lesoch je podmienený priaznivou skladbou porastov. Na miestach holorubou, ako sa ťžilo drevo ešte v nedávnej minulosti, sa vytvorili hustníky s priaznivými ekologickými podmienkami pre kuny (potrava, úkryty). Dnešný spôsob ťžby dreva zhoršuje životné podmienky kún hôrnych v listnatých lesoch.

Martes foina je oveľa zriedkavejšia a zdá sa, že sa jej stavy znižujú. Aj keď sa do určitej miery prispôbuje novým typom stavieb, tieto jej neposkytujú také priaznivé podmienky, ako staré drevené stodoly a domy. Určitú náhradu nachádza v stoboch slamy, ktoré poľnohospodárske podniky zakladajú v poliach.

Putorius evermanni je oveľa vzácnejší ako *Martes martes* alebo *Felis silvestris*. Po dlhé roky bol pozorovaný len raz pri Rybníku. Z iných oblastí Gemera ho nepoznáme.

Stavy vydier v Gemeri sú všeobecne vysoké. *Lutra lutra* obýva skoro všetky toky. Pretahuje aj cez fenolmi